

Sámedikki dásseárvodoaibmaplána

2009-2013

Mearriduvvon skábmamánu 27. b. 2008

Ášši 46/08

SÁMEDIGGI SAMETINGET

Ájovárgeaidnu 50
N-9730 Karasjok/Karášjohka
Telefon +47 78 47 40 00
Telefaks +47 78 47 40 90
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

VIŠUVDNA	3
ÁLGGAHUS.....	3
VUODDU DOAIBMAPLÁNII.....	3
ÁDGIRUŠŠANSUORGI 1: DÁSSEÁRVU SOHKABELIID GASKKA	4
OASSEULBMIL 1: DÁSSEÁRVOBARGU GALGÁ GUOSKAT GOAPPAŠIID SOHKABELIIDE	4
OASSEULBMIL 2: OVDDASTUSA SIHKKARASTIN GOAPPAŠIID SOHKABELIIDE STIVRRAIN JA LUOHTTÁMUŠDOAIMMAIN	5
OASSEULBMIL 3: EANET SOHKABELIID DÁFUS CEAHKKÁLASTOJUUVON BARGOEALLIN.....	5
OASSEULBMIL 4: DÁSSEÁRVOPERSPEKTIIVA IMPLEMENTEREJUUVVO VUOIGATVUODABARGGUS	6
ÁDGIRUŠŠANSUORGI 2: GIERDAVAŠVUOHTA SIERRALÁGAN SEKSUÁLA SOJUIDE	7
ÁDGIRUŠŠANSUORGI 3: VEAHKAVÁLDDI EASTADEAPMI LAGAŠ BIRRASIIN	7
RAPORTEREN JA EKONOMALAŠ VÁIKKUHUSAT.....	7

Višuvdna

Dásseárvosaš sámi servodat gos nissonolbmui ja almmáiolbmui leat seammalágan vuoigatvuođat, geatnegasvuođat ja vejolašvuođat.

Álggahus

Sámediggi bargá dan eavttu vuođul ahte Norgga stáhta lea vuođđuduvvon guovtti álbmoga eatnamiid ala, sámiid ja dážaid. Goappašiin álbmogiin leat seammalágan vuoigatvuođat ja vuordámušat ovddidit sin kultuvrra ja giela. Min bajimuš politihkka ja min višuvnnat sámi servodagas leat vuođđuduvvon vuoigatvuođaide mat mis leat sápmelažžan, álbmogin ja eamiálbmogin. Min ulbmilin lea leamaš ovddidit árvvuid nugo ovttárvosašvuohta, dásseárvu, solidaritehta ja ráfálaš ovttaseallin álbmogiid gaskka. Ulbmilin lea eastadit negatiivvalaš vealaheami ja oažžut áigái duohta dásseárvosaš meannudeami.

Mii sáhttit dadjat ahte sámpolitiikka lea sáhka dásseárvopolitiikka birra. Sámpolitiikka ja dásseárvopolitiikka leat hui ollu vuođđuduvvon seamma ideologiijai mas ulbmilin lea ovttárvosaččat meannudit ovttá dahje guokte prinsihpas dásseárvosaš beali. Dat sáhttet leat sámit dahje dážat, almmáiolbmot dahje nissonolbmot, nuorat dahje boarrásat, homofiillat dahje heterofiillat. Sámpolitiikka galgá vuhtii váldit ja searvadahttit buot beliid.

Sámedikki doaimma vuođđun leat dásseárvu ja ovttárvosašvuohta. Danne áigu Sámediggi ovdánahttit dásseárvvu ja ovttárvosašvuođa beroškeahhtá sohka bealis, etnalašvuođas ja seksuálalaš sojus. Dásseárvu goská buot servodatsurggiide ja galgá danne leat heivehuvvon oassin Sámedikki barggus.

Sámi servodagas leat dásseárvohástalusat unnán systemáhtalaččat dutkojuvvon. Dat dattetge ii berre hehttet min evttoheames konkreta strategiijaid ja doaibmabijuid dáláš máhtolašvuođa vuođul sámi álbmoga gaskkas. Deatalaš lea ahte Sámediggi searvá dásseárvodigáštallamii buot dásiin, seammás go bidjá dásseárvvu sámi servodagas almmolaš áššelistui.

Dainna doaibmaplánain háliida Sámediggi addit signálaid ahte bargu dásseárvvuin ja dásseárvosašvuođain lea bajás vuoruhuvvon. Eanemus guovddáži biddjojuvvo sohka bealdásseárvu, seammás go homofiillaid ja lesbaid dilli ja veahkaváldi lagaš birrasiin biddjojuvvo áššelistui.

Doaibmaplánas biddjojuvvojit guovddáži golbma ángiruššansuorggi: Dásseárvu sohka bealiid gaskka, gierdavašvuohta iešguđetgelágan seksuála sojuide ja veahkaválddi eastadeapmi lagaš birrasiin. Dáid ángiruššansurggiid siskobealde leat dasto hábmejuvvon ulbmilat, strategiijat ja doaibmabijut. Muhtun doaibmabijuid sáhtta álggahit dakkaviđe, go fas eará doaibmabijut gáibidit systemáhtalaš ja guhkes áiggi miellaguottuid duddjonbarggu.

Sámediggerádis lea ovddasvástádus doaibmabijuid čuovvoleamis. Muhtun surggiin sáhtta Sámediggi ieš váldit ovddasvástádusa čađaheamis, go fas eará surggiin gáibiduvvojit ángiruššamat ovddasvástideaddji eiseválddiid beales. Sámediggi čujuha ahte lea dárbu ollislaččat ángiruššat ovddasvástideaddji eiseválddiid guovdu.

Vuođđu doaibmaplánii

Jagi 2002 rájes lea Sámediggi ovddidan oktiibuot vihtta dásseárvopolitiikkalaš čilgehusa main dásseárvu lea leamaš guovddáži. Čilgehuseid váldoulbmilin lea leamaš bidjat guovddáži hástalusaid mat čatnasit dásseárvui sámi servodagas.

Sámediggi lei 2007:s mielde lágideamen davviriikkalaš sámi dásseárvokonferánssa, Sámis, man fáddán lei fápmu ja fámuhisvuohta sohka bealperspektiivvas.

Áŋgiruššansurggiid identifiseren doaibmaplána lea earret eará váldán vuolggasaji ovddit čilgehusain ja čielggadusain Sámedikkis ja raporttas Sámis – Davviriikkalaš sámi dásseárvokonferánsa. Sámi organisašuvnnat mat barget dásseárvoáššiiguin leat maiddái buktán rávvagiid/árvalusaid doaibmapláni.

Deatalaš lea maiddái ahte Sámedikkis ovttas gehččet dásseárvvu rájárastá perspektiivvas. Sámi parlamentáralaš ráđđi ávžžuha áigodaga 01.11.08 - 31.12.10 doaibmaplánastis Sámedikkiid ráhkadit dásseárvodoaibmaplána.

Áŋgiruššansuorgi 1: Dásseárvu sohkabeliid gaskka

Váldoulbmil: Dásseárvu galgá heivehuvvot buot politihkkasurggiide Sámedikki barggus.

Sámediggi berre čájehit buori ovdagova dásseárvvu oktavuodas. Dán Sámedikki áigodagas lea Sámedikkis measta dásásaš sohkabealleovddastus válljejuvvon áirasiid gaskka. Dattetge lea ain ollu maid ferte bargat ovdalgo dásseárvu lea ollásit heivehuvvon Sámedikki doaimmas. Sámedikki legitimatehta juksamis sámi álbmoga gaskkas, lea deatalaš ahte sámepolitihkka guoská sihke nissonolbmuid ja almmáiolbmuid. Ii leat doarvái dušše čujuhit dásásaš ovddastupmái sohkabeliid gaskka stivrrain ja ráđiin. Áššesurggiin ja áššiid vuoruhemiin, galgá maiddái leat čielga dásseárvoprofiila.

Nissonolbmuid ja almmáiolbmuid gaskasaš dásseárvvu oktavuodas lea sáhka iešmearrideames, vuoigalašvuodas ja ovttáárvosašvuodas, sihke oktasáčat ja individa dásis. Nissonolbmuiin ja almmáiolbmuiin galget leat seamma vuoigatvuodát, geatnegasvuodát ja vejolašvuodát buot servodatsurggiin. Individaid ja guđet guimmiideamet gudnejahttin lea deatalaš dán oktavuodas. Duohta dásseárvvu juksamis sáhtta muhtumin leat dárbu álggahit iešguđetlágan doaibmabijuid nissonolbmuid ja almmáiolbmuid várás.

Oasseulbmil 1: Dásseárvobargu galgá guoskat goappašiid sohkabeliide

Dásseárvu áddejuvvo dávjá nissonáššin. Okta stuorámuš hástalusain ovddosguvlui lea oazžut ovdan ahte dásseárvvus galget searvadahttojuvvo goappašat sohkabealit. Goappašiid sohkabeliin lea ovddasvástáduš. Nissonolbmot fertejit čáhkket sámi albmáide dásseárvobarggus dego ovttáárvosaš beallin iige vuostebeallin.

Strategiija: Sámediggi galgá searvat aktiivvalaččat dásseárvopolitihkalaš ságastallamii
Doaibmabijut:

- Sámediggi galgá čalmmustit nissonbeaivvi
- Sámediggi galgá ovddidit oainnuid buot dásiin dásseárvoságastallama oktavuodas
- Sámediggi galgá viidáset ovddidit gulahallama organisašuvnnaiguin mat barget dásseárvoáššiiguin

Strategiija: Buot áššemeannudemiin ferte árvvoštallat čuhcetgo áššit nissonolbmuid ja almmáiolbmuid sierraláhkai
Doaibmabijut:

- Sámediggi ferte ovddidit dagaldumiid plána- ja dieđáhusbargui man oktavuodas dásseárvu lea heivehuvvon oassi
- Sámediggi ferte buoridit iežas fágalaš gelbbolašvuodá dásseárvvus

Oasseulbmil 2: Ovddastusa sihkkarastin goappašiid sohkabeliide stivrrain ja luohttámušdoaimmain

Sámi servodagain oppalaččat, ja Sámedikkis eandalit, lea deatalaš atnit guovddázis ovttadássásaš sohkabealleovddastusa stivrrain ja doaimmain buot dásiin. Dássásaš mieldeváikkuheapmi doppe gos politihkalaš mearrádusproseassat álggahuvvojit lea sávahahtti sihke vuoiggalašvuoda vuodul ja sávaldaga vuodul sáhttit ávkkástallat olmmošlaš resurssaiguin buoremus lági mielde.

Strategiija: Dásseárvosaš sohkabealovddastus sámediggeválgallisttain
Doaimbajut: • Sámediggi ferte bisuhit gáibádusa listabiddjiide ahte lea unnimusat 40 – 60 % sohkabealovddastus
• Sámedikki politihkalaš doaimma ferte organiserejuvvot nu ahte maiddá olbmot geain lea fuolahusovddasvástádus sáhttet searvat
• Sámediggi ferte movttiidahttit nissonolbmuid ođđasis válljejuvvot ja váikkuhit dasa ahte šaddá ahkearuheapmi sohkabeliid gaskkas, dakkár oktavuodas berre nuorra albmáid ávžžuhit oassálastit.

Strategiija: • Sámediggi ferte ain joatkit politihkainis dásseárvosaš sohkabealleovddastusain stivrraide ja luohttámušdoaimmaide nammadeami oktavuodas
Doaimbajut: • Váldonjuolggadussan ferte leat ahte ásaheamain mat ožžot doaimbadoarjaga Sámedikki bušeahta bokte galgá unnimusat leat 40-60 ovddastus stivrrain
• Sámedikki lávdegottit galget rahčat dássásaš sohkabealovddastusa hárrái

Oasseulbmil 3: Eanet sohkabeliid dáfus ceahkkálastojuvvon bargoeallin

Sámi guovlluin ealáhuseallin lea sohkabealjuogu mielde. Iskkadeamit čájehit ahte nissonolbmuid ásaheamit leat duoji, bálvalusaid ja gávppi, ja kultuvrra/eaktodáhtolaš surggiid siskkobealde go gas almmáiolbmuid ásaheamit leat mátkkoštusa, boazodoalu ja guolástusaid siskkobealde. Nissonolbmot ja almmáiolbmot válljejit sierralágan ealáhuseallimis. Eaktun gievrar ealáhuseallimii lea dat ahte oččoduvvo eanet ceahkkálastojuvvon bargomárkan mas lea stuorát govdotat doaimmaid dáfus.

Sámi vuodđoealáhuseallin nugo boazodoalus, eanandoalus ja guolástusas lea áiggiid čađa nissonolbmuid rolla dadistaga hedjonan. Ealáhuseallin struktuvradoaimbajut ja reguleremat leat dagahan ahte nissonolbmuid barggut eai leat doarvái oainnusmahttojuvvon. Dasto eai leat čálgoortnegat láchčojuvvon nu ahte vuodđoealáhuseallin almmáiolbmot sáhtšedje leat fuolahusolmmožin.

Nissonolbmuid geain lea alla oahppu, berre geassit eanet mielde innovašuvdnii ja ođđabuvttadeapmái. Earret eará lea deatalaš oazžut ásaheamain dakkár máhtto- ja kulturbargosajiid main lea viiddis márkan ja mat eai leat sorjaveččat almmolaš veahkis.

Sámi guovlluid skuvllaid logut čájehit ahte gánddaid dáfus heaitinproseanta lea stuoris joatka-skuvllain. Dát dagaha bonju sohkabealjuogu gelbbolašvuoda ektui sámi servodagas.

Strategiija: Sámedikki váikkuhangaskaoamit fertejit heivejuvvot goappašiid sohkabeliid várás
Doaimbajut: • Sámedikki doarjjaortnegat evaluerejuvvot ja ođasmahttojuvvot sohkabealperspektiivvas
• Nissonolbmot ávžžuhuvvojit erenoamážit ohcat

Strategiija: Nissonolbmuid riektedilli ja sadi vuodđoealáhuseallin ferte nannejuvvot ja

- buktojuvvot oidnosii
- Doaimbajut: • Sámediggi ferte siehtadallamiin stáhtalaš eiseválddiiguin bargat dan badjeli ahte nissonolbmuid formála sajádat boazodoalus nanosmahttojuvvo
- Sámediggi ferte álggahit nissonolbmuid sajádaga evaluerema eanandoalus, boazodoalus ja guolástusain
- Sámediggi áigu oktavuodas stáhtalaš eiseválddiiguin bargat dan badjeli ahte čálgoortnegat vuodđoealáhusain heivehuvvojit goappašiid sohkabeliide
- Strategiija: Sámediggi áigu movttiidahttit gánddaid ollásit čadáhut joatkkaskuvlla
- Doaimbajut: • Sámedikki oahppaplánabarggus ferte vuhtii váldit nuorra sámi gánddaid gálggaid ja gelbbolašvuoda ja viidáset bargat dan vuodul.

Oasseulbmil 4: Dásseárvoperspektiiva implementerejuvvo vuoigatvuodabarggus

Sámedikki barggus vuoigatvuodaiguin ja iešmearridemiin biddjojuvvot deatalaš struktuvrrat sámi servodaga ovddidanbargui. Dán barggus leat ávnnaslaš vuoigatvuodát deattuhuvvon. Dat mearkaša vuoigatvuodát eatnamiidda ja čáziide, ja dáid guovlluid resurssaide. Vuoigatvuodabarggus ferte ávnnaskeahces vuoigatvuodáid eanet deattuhit. Das lea sáhka vuoigatvuodas muitalit iežas historjjá birra, hállat iežas giela, doaimmahit iežas kultuvrra, meroštallat iežas oahpahusa sisdoalu ja hálddašit iežas kulturmuittuid.

Vuoigatvuodabarggu joatkimis Sámedikkis lea hui deatalaš ahte arealahálddašeamis lea dásseárvo-perspektiiva. Sámedikki biras- ja areálapolitihka ovddideamis berrejit árbevirolaš máhtolašvuoda fievrredeapmi boahhte buolvvaide ja dálkkádatriedadusaid váikkuhusat searvadahttojuvvot deatalaš faktuvran. Árbedieđuid suodjaleapmi ferte leat guovddázis dán barggus.

- Strategiija: Dásseárvo- ja vealahaneastadanbargu ferte vuodđuduvvot ásahuslaččat sámi gelbbolašvuodabirrasii.
- Doaimbajut: Sámediggi ferte váikkuhit dasa ahte ásahuvvo orgána mii diehtujuohkima ja duodašteami bokte ovddida dásseárvvu ja vealaheami eastadeami sámi servodagas. Sámediggi ferte váikkuhit dasa ahte ásahuvvo orgána mas lea ovddasvástádus dásseárvo- ja vealahangažaldagaid goziheamis ja raporteremis sámi servodagas.
- Strategiija: Bargat dan badjeli ahte sohkaalperspektiiva heivehuvvo bargui ávnnaslaš kulturvuodu vuoigatvuodaiguin
- Doaimbajut: • Sámediggi áigu ávžžuhit ahte Finnmárkkukommišuvdna lea dihtomielaš sohkaalperspektiivva ektui barggus kárteđettiin dáláš vuoigatvuodáid
- Sohkaalperspektiiva heivehuvvo Sámedikki biras- ja areálapolitihkas
- Strategiija: Ávnnaskeahces vuoigatvuodáid sajádat ja máhtolašvuoha dan birra ferte nannejuvvot ja sihkkarastojuvvot seamma dásis ávnnaslaš vuoigatvuodaiguin
- Doaimbajut: • Sámedikki vuoigatvuodabarggus fertejit maiddái ávnnaskeahces vuoigatvuodát heivehuvvot

- Strategiija: Bargat dan badjeli ahte sámi giella- ja kulturgelbbolašvuoha heivehuvvo Dásseárvo- ja vealahanáttardeaddji doaimmas
- Doaimbajut: • Sámediggi ferte ásahit bissovaš čeahkkimiid Dásseárvo- ja vealahanáttardeđjiin
- Sámediggi ferte leat mielde váikkuheamen ahte áttardeaddji kantuvrras sihkkarastojuvvo sámi gelbbolašvuoha

Ángiruššansuorgi 2: Gierdavašvuohta sierralágan seksuála sojuide

Ulbmil: Homofiillaid ja lesbaid dohkkeheapmi ja gierdavašvuohta sin ektui

Sámi servodagas lea unnán rabasvuohta eará seksuála sojuid ektui go heterofila. Ollu homofiillat ja lesbaid ballet čájeheames sin soju dainna baluin ahte makkár reakšuvnnaid sii ožžot servodagas. Ovdagáttuid vuodđun leat dávjá dieđuid váilun. Danne ferte Sámediggi mannat ovddabealde ja ovdánahttit dohkkeheami ja gierdevašvuođa sámi servodagas iešguđet seksuála sojuide.

- Strategiija: Sámediggi ferte aktiivvalaččat searvat miellaguottuid duddjojeaddji bargui homofiillaid hárrái
- Doaimbajut:
- Viidáset ovddidit gulahallama homofiillaid ja lesbaid organisašuvnnaiguin
 - Sámediggi ferte aktiivvalaččat háhkat eanet máhtolašvuođa homofiillaid ja lesbaid dili birra
 - Sámediggi ferte álggahit kampánnja mii hukse guottuid rabasvuođa birra Sámediggi ávžžuha organisašuvnnaid bidjat sierranas seksuála sojuid áššelistui Eanedit máhtu ja álggahit dutkama guottuid/vealaheami birra

Ángiruššansuorgi 3: Veahkaválddi eastadeapmi lagaš birrasiin

Ulbmil: Sihke nissonolbmui ja almmáiolbmui galgá leat vuoigatvuohta eallit veahkaválddi ja áitagiid haga ja mánáin galgá leat vuoigatvuohta bajásšaddat veahkaválddi ja balu haga.

Veahkaválddi lagaš birrasiin čuohcá garrasit ja das leat suorggahahtti váikkuhusat sidjiide geaidda dat čuohcá. Dán lágan veahkaválddi sáhtá čuohcat mánáide, nissonolbmuid ja almmáiolbmuid buot agiin, ja sihke nissonolbmot ja almmáiolbmot sáhttet leat veahkaválddalaččat. Dattetge čuohcá nissonolbmuid ollu eanet go almmáiolbmuid dat eanemus suorggahahtti veahkaválddi. Danne lea erenoamáš deatalaš bidjat guovddáži dan veahkaválddi maid albmát dahket nissoniid ektui. Mánát geat vásihit veahkaválddi ruovttuin, gártet sakka gillát. Norga lea guorrasan ON mánáidkonvenšuvdnii ja lea geatnegahttojuvvon suodjalit mánáid juohkelágan veahkaválddi vuostá.

Hui deatalaš lea čielggasmahttit ahte almmolašvuođas lea ovddasvástádus veahkaválddis mii dáhpáhuvvá ruovttuin. Justiisa- ja politiijadepartemeanta lea ráhkadan doaibmaplána áigodahkii 2008 - 2011 veahkaválddi birra lagaš birrasiin. Dát plána lea mielde ja lea vuodđun Sámedikki bargui.

- Strategiija: Nanosmahttojuvvon veahkkeapparáhta sámi giela ja kultuvrra vuodul juohkelágan veahkaválddalašvuođa várás lagaš birrasiin
- Doaimbajut:
- Sámi mánáid riektesihkarvuohta ja vuoigatvuođat fertejit gozihuvvot mánáidviesu bokte
 - Bargat dan badjelii ahte lea nanosmahttojuvvon veahkkeapparáhta olbmuid várás geat gillájit veahkaválddi
 - Bargat dan badjelii ahte láchčojuvvo dikšunfálaldat veahkaválddalaččaide sámi servodagas

Raporteren ja ekonomalaš váikkuhusat

Sámedikki dásseárvodoaimmaplána 2009 – 2013, čuovvoluvvo Sámedikki jahkásaš bušehtaid bokte áigodagas. Jahkásaš bušehtain mearriduvvo man ollu ruđat galget várrejuvvo dásseárvodoaimbajuiide. Buot strategiijat mat leat doaibmaplána eai gáibit ekonomalaš resurssaid. Dásseárvopolitihkalaš čilgehusaid ovddideami oktavuodas ja jahkediđáhusa bokte, dieđihuvvo makkár doaimbajut ja proseassat leat álggahuvvon sierranas strategiijaid oktavuodas mat leat doaibmaplána.

